

(2) Hankiss János (1928): *A detektívregény*. Csáthy Ferenc Könyvkiadója, Debrecen – Budapest. Josef Škvorecký (1965): *Egy detektívregény-olvasó ötletei*. (Modern Könyvtár) Európa, Budapest. (Ford. Sinkó Ferenc) Keszthelyi Tibor (1979): *A detektívtörténet anatómiája*. Magvető, Budapest. Keszthelyi Tibor (szerk., 1985): *A krimi*. (Pro és kontra) Gondolat, Budapest.

Bényei Tamás (2000): *Rejtélyes rend. A krimi, a metafizika és a posztmodern*. Modern filológiai füzetek 57. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Rácz I. Péter

Lét és irodalom

E pillanatban még beláthatatlan, miféle irodalmi vagy akár eszmetörténeti hozadéka lehet annak, ha – tanulmányok szerkesztett sorában – az esztétika az antropológia „felügyeletével” gondolkodik a létről. Az utóbbi évek egyik legjelentősebb irodalomtudományi és kritikai kiadványa ezzel a kérdéssel (is) szembesíti olvasóját.

Az irodalom szerepét még nem látjuk tisztán. (1) Akár ez a Pilinszky-műhelyjegyzet is mottójául szolgálhatna annak a kötetnek, amely éppen az irodalom szerepének „tisztázására”, pontosabban az irodalmi szövegek értelmezhetőségének többszempontú újragondolására tesz nagyívű kísérletet. „Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai” című tanulmánygyűjtemény szerkezeti-módszertani különlegessége – tanulmányok és bírálatok dialógushelyzetet teremtő együttközlése – mindehhez ígéretes kezet nyújt.

A kötetet – bevezetés gyanánt, alighanem a szemléleti-módszertani alaplilemmákat előrajzolandó – olyan tanulmányok nyitják, amelyeket a szakma egy-egy nemzetközi elismertségű szaktekintélye jegyez. Fehér M. István „Művészet, esztétika és irodalom Hans-Georg Gadamer filozófiai hermeneutikájában” című írása a gadameri téziseket művészet és filozófia viszonyának hermeneutikai értelmezhetőségére s az esztétikai tapasztalat sajátosságának filozófiai interpretálhatóságára kérdezve olvassa újra – mindekelőtt az „Igazság és módszer” nyomán tájékozódva. Kulcsár Szabó Ernő „A „beféjezett” műalkotás – a befogadás illúziója és az olvasás retorikája között (Az esztétikai tapasztalat nyelviségének kérdéséhez)” című tanulmánya a műalkotás nyelve és a befogadó mint nyelvi létező közötti kommunikációt az esztétikai jelentésképződés lezárulhatlanságának tapasztalata felől vizsgálja. Szegedy-Maszák Mihály dolgozata („A művészi értékek állandósága és változékonysága [Babits európai irodalomtörténete]”) a kánonok s a kanonizálódott „művészi értékek” viszonylagosságát és időbeliségét nyomatékosítja Babits Mihály „Az európai irodalom története” című művét elemezve.

Annak az irodalomfölfogásnak a módszeres – mert önreflexív módszertudattól irányított – lebontását, amely az irodalom szerepét a „valóság” nyelvi/művészi ábrázolásában, megjelenítésében avagy „tükrözésében” látta (a nyelvet, a nyelviséget pusztán eszközként véve számításba), önmaga föladatát pedig jobbára a szerzői szándék „beleérező” rekonstruálásában jelölte meg, a jelen tanulmányok fényében immár végérvényesen az irodalom(tudomány)történeti (közel)múlt részeként kell látnunk. A kötet voltaképpen tétje ezért már nem egyszerűen újabb irodalomértői filozófiák és metodológiák szakmai önérvényesítésének hitele és sikeressége, hanem legalább ennyire az ezen értelmezői tanok, nyelvek közti párbeszéd elvi és gyakorlati hogyanja. (Utalhatunk itt a szerkesztők egyike által nem oly rég közreadott – s e hasábkokon már recenzált (2) – tanulmánykötet (3)

szerzői fülszövegére mint az előzmények – s egyúttal az előzményekre tett reflexiók – egyikére: „De az értő olvasó föl fogja ismerni, hogy az írásokat az a módszertani érdekeltség is összefogja, hogy elősegítse a mai irodalomtudomány két meghatározó irányzatának párbeszédét. A megértés útjait ugyanis az jellemzi, hogy sohasem egyedül igazként futnak az értelmezők elé. Hermeneutika és dekonstrukció mai vitájának tehát úgy mennek elébe e szövegek, hogy annak legalább egy részét a kölcsönös megértés helyzetévé változtassák.”)

Az egymást olvasó olvasásmódok és egymást érteni kívánó értésminták kommunikációja eleddig inkább kevesebb, mint több sikerrel valósult (nem valósult) meg irodalmunk metanyelvi diszkurzusában. Ennek elvi magyarázata lehet a nyelvek (világok) közötti párbeszéd hermeneutikájának mindenkor összetettsége és kockázatossága. Gyakorlati indokát a párbeszédképességüket sietve kinyilvánító szövegek sokszor oly zárt nyelvi-módszertani logikájában találhatnánk meg. Jelen kötet e látószögben is föltétlenül rangos teljesítmény, üdvözlendő kezdeményezés.

A fiatal irodalmárok műhelymunkája létrehozta írások általában igen szoros és alapos olvasás tárgyává teszik nemcsak az adott művet vagy kérdést, de természetszerűleg egymást is. A szövegek igen gyakran egymás nyelvi esendőségének elemzésén keresztül vélik igazolhatónak szakmai kritikájuk helyénvalóságát. A jellegadó szövegcsoportok azonban inkább azok, amelyekben a különböző érvelési oldalak között dialógushelyzetet alakít ki a „megértő jóindulattal” párosult kompetencia. Ilyen többek között – kiragadottak a példák – *Bónus Tibor* „A kontextusra ráhagyatkozó jelentés (Az Aranysárkány értelmezéséhez)” című dolgozata s az arra érkezett kritikai reflexiók (*Katona Gergely*-től és *Molnár Gábor Tamástól*), vagy *Szirák Péter* „Nyelv, történet, képzelet (A kanonizált posztmodern folytonossága és változásai: Garaczi László, Márton László és Darvasi László műveinek recepciója)” című tanulmánya a hozzá fűzött megjegyzésekkel (*Lőrincz Csongor* és *Seregi Tamás* tollából).

Kizárja-e egymást a szövegek antropológiai, illetve retorikai olvasásmódja? Hipotéziseink szerint éppenséggel azért nem, vagy legalábbis nem maradéktalanul, mert a későmodern szövegek nyomán különösen megsokasodtak az olyan műalkotások, amelyeket az egyik vagy a másik olvasási mód egyedüli alkalmazásával ma már nem tudunk kielégítően értelmezni.

Ezekben is igazolódni, teljesülni látszik, amit az „Előszó” (Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály fogalmazványa) e szavakkal vetített előre: „A többéves kutatómunka tapasztalata jelenleg mindenestre annak valószínűsége mellett szól, hogy hermeneutika és dekonstrukció elsősorban a befogadói aktivitás, illetve az olvasásnak a szövegben kirajzolódó retorikai alakzatai kapcsán juthatnak közös művelleti területekre. Hiszen az interpretáció gyakorlatában mind gyakrabban merül föl az a kérdés, vajon valóban kizárja-e egymást a szövegek antropológiai, illetve retorikai olvasásmódja. Hipotéziseink szerint éppenséggel azért nem, vagy legalábbis nem maradéktalanul, mert a későmodern szövegek nyomán különösen megsokasodtak az olyan műalkotások, amelyeket az egyik vagy a másik olvasási mód egyedüli alkalmazásával ma már nem tudunk kielégítően értelmezni.”

A kötet tárgyi tájékozási horizontja (a „kilátás a műteremből” – hogy a borítókép-ként beszédesen figuráló *Caspar David Friedrich*-festményre is utaljunk) vonzóan tágas és távlatos. Bibliai hermeneutikai dolgozat vagy *Arisztotelész* „Poétiká”-jának újraolvasása éppúgy érvénnyel szerepel benne, amint tanulmányok *Kosztolányi* prózájáról vagy kortárs irodalmi fejleményekről. (Eközben természetszerűleg reflektálódnak olyan kérdéskörök, mint szövegiség és szövegköziség, ideológia és retorika vagy modern és posztmodern problematikája.)

A szakirodalmi tájékozódásról sokat elárul, hogy a névmutató tanúsága szerint a legtöbbször *Nietzsche, Heidegger, Bahtyin, Gadamer, Ricoeur, Barthes, Jauss, Derrida és de Man* munkáira hivatkoznak az értekezések. Külön figyelmet érdemel két magyar irodalmár nevének sűrű előfordulása: Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály munkássága (publikációs teljesítménye és kutatásszervező elszántsága) iskolateremtő érvénnyel járult hozzá ahhoz, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évek hazai irodalomtudománya valóban – amennyire ez lehetséges – tudománya legyen az irodalomnak.

A „Lét és idő” ontologikus belátásait a – mindenekelőtt nyelvi – művészetek értelmezésében „hasznosító” Gadamer hermeneutikája, illetőleg az azt továbbgondoló irodalmi hermeneutika éppoly erős szöveghelyekkel képviselteti magát e dolgozatokban, mint a dekonstrukció derridai ágát a de Man-féle tropológiai alapvetések mentén újragondoló törekvések észjárása. Közös és a vizsgálódások irányát nagyban meghatározó szemléleti alapként mélyítve el azt a belátást, amely az irodalom és a nyelv helyének, szerepének értelmezhetőségét az ember helyének, szerepének értelmezhetőségével köti össze – s amelyet az „Előszó” – a kötet címét is magyarázva – így fogalmaz meg: „az irodalmi szövegek kiváltotta esztétikai tapasztalat a befogadói önmegértés eseményében elsősorban antropológiai érdekeltséggel következik be”; ez nem is lehet másként, hiszen „az a látószög, amely valamit valamiként hozzáférhetővé tesz, annyiban per se antropológiai, amennyiben az irodalmiság minden alkotóeleme emberi közreműködéssel jön létre.”

Ilyenformán nemcsak az elmúlt évek irodalomkritikai történései összegződnek a kötet lapjain, de a fölvetett kérdésekre adott válaszok, a megrajzolt problémákra kínált „megoldások” révén alighanem új távlatok is nyílnak, nyílhatnak irodalmi közgondolkodásunk előtt. Anélkül persze, hogy ez az összegzés végleges, ez a válaszrend rögzült, ez a megoldássor lezárt lenne, lehetne. Nem lehet, de ne is legyen. Már ha komolyan vesszük az értelmezői státusz vélt evidenciáját: „filozófiai kérdésekben az ember nemcsak a megoldások, hanem a problémák mellett is elkötelezi magát.” (4)

Jegyzet

(1) Pilinszky János (1995): Naplók, töredékek. In: *Pilinszky János összegyűjtött művei*. Osiris Kiadó, Budapest. 49.

(2) Halmi Tamás (2000): A megértés horizontja (Kulcsár Szabó Ernő: A megértés alakzatai). *Iskolakultúra*, 2. 114–116.

(3) Kulcsár Szabó Ernő (1998): *A megértés alakzatai*. (Alföld könyvek 3.) Csokonai Kiadó, Debrecen.

(4) Sloterdijk, Peter: A tetovált élet. In: uő (1999): *Világra jönni – szót kapni*. Frankfurti előadások („Dianoia”). (Ford. Weiss János) Jelenkor Kiadó, Pécs. 10.

Bedancsics Gábor – Bengi László – Kulcsár Szabó Ernő
– Szegedy-Maszák Mihály (szerk., 2000): *Az irodalmi
szöveg antropológiai horizontjai*. Osiris Kiadó (Osiris
Tankönyvek), Budapest.

Halmi Tamás

A számvetés ideje

Beköszöntött a 3. évezred második éve. Túljutottunk már az ezredvég okozta különös hangulaton, tollunk engedelmesen kanyarítja a múlt századihoz képest szokatlan kezdetű évszámokat. Gondolataink azonban gyakran időznek a múltban, és lelünk mélyén érezzük, hogy nem léptünk még túl a számvetés idején.

Így vélik ezt a Kultúra és Közösség (KÉK) című, igen nivós folyóirat legújabb számának szerzői és maga a tematikus szám társszerkesztője, *S. Szabó Péter* is. A művelődés-